

KAYSERİ'DE SAHTİYAN ÜRETİMİ

Doç. Dr. Mehmet Metin HÜLAGÜ

Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

E-Mail: Hulagu@erciyes.edu.tr

ÖZET

Derinin tabaklanarak günlük hayatta kullanılması ilk insanla başlamıştır denebilir. Ancak oldukça eski bir zanaat olan dericilik farklı zamanlarda farklı değer yargılarına muhatap olmuştur.

İşlenmiş derinin Türk tarih ve sosyal hayatındaki yeri ise oldukça eskilere uzanmaktadır. Yapılan araştırmalar debbağlık ve deri işçiliğinin Anadolu'da ilk gelişen meslek olduğunu ve bu mesleği başlatan kişinin de Ahi teşkilatını kurucusu Ahi Evran olduğunu ortaya koymuştur. Selçuklular zamanında Diyarbakır ve Kastamonu, Anadolu'daki deri sanayiinin merkezi durumunda olmuştur. Beylikler döneminde önemini koruduğunu gördüğümüz dericilik mesleği Osmanlı döneminde de canlılığını muhafaza etmiştir. XV. ve XVI. asırlarda kasabalara kadar yayılarak diğer meslekler arasında önemli bir yer tutan dericilik özellikle İstanbul, Edirne, Kayseri, Ankara, Bursa, Manisa, Tokat ve Konya, Diyarbakır, Urfa gibi şehirlerin ticari hayatında etkili olmuştur. Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da Kayseri, deri işleme, debbağlık mesleği bakımından Anadolu'nun en yoğun ve dikkat çeken yerlerinden biri haline gelmiştir. Bunun böyle olmasında coğrafi konumu ve gerekse sosyal yapısı gibi diğer etkenlerin yanında bölgenin hayvancılık bakımından arz etmiş olduğu zenginlik önemli bir faktör olmuştur.

Osmanlı döneminde deri savaş malzemesi olarak kabul edilmiş olduğundan devletin izni olmadan ihraç edilmesi yasaklanmıştır. Bu nedenle debbağlar tarafından işlenen derilerin öncelikle tersane, cebehane, tophane ve mehterhane gibi askeri kurumların ihtiyacının karşılanmasında kullanılmıştır.

Debbağlar XVIII. asrın ikinci yarısında gerek sanatlarını icra açısından ve gerekse zenginlik bakımından belirgin bir hale gelmişlerdir. XVI. asırdan itibaren Türk derilerinin Avrupa pazarlarında itibar görmesi debbağlık sanatının yeniden önem kazanmasını sağlamıştır. Ancak Tanzimat'tan sonra debbağlık sisteminde yapılan değişiklikler, Avrupa'da gelişen sanayi ve derinin ihracı gibi nedenlerden dolayı Osmanlı dericiliğinde aynı parlaklığı görmek mümkün olmamıştır. Böyle olmakla birlikte Türk toplumunda dericilik sanayii bugüne kadar varlığını koruyabilmiş, tekstil sanayiindeki gelişmelere rağmen vazgeçilmez olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Debbağlık, Ahi Evran, Tarih, Osmanlı sanayii

GİRİŞ

Kayseri’de dericilik ve deri ticareti konusu esasen müstakil bir çalışmayı gerektirmektedir. Aşağıdaki çalışmada bu konu bir makale çerçevesi ve belirli bir tarih süreci içerisinde incelenmeye çalışılmıştır.

Derinin tabaklanarak günlük hayatta kullanılması ilk insanla başlamıştır denebilir. Ancak oldukça eski bir zanaat olan dericilik farklı zamanlarda farklı değer yargılarına muhatap olmuştur. Örneğin derinin tabaklanması işi ile uğraşanlar, yani debbağlar, Yahudi şeriat kitabı Talmut’ta toplumun en aşağı seviyesinde bulunan kimseler olarak görülmüş, tabakhanelerin pis kokusu dolayısıyla eski Yunan ve Roma’da olduğu gibi ancak yerleşim merkezlerinin dışında kurulmalarına izin verilmiş; debbağların daha yüksek resmi görevlere getirilmesine müsaade edilmemiş; kadına, eğer kocası bu işle uğraşıyorsa ondan boşanma hakkı tanınmış ve yine Talmut’a göre debbağlık acınacak bir zanaat olarak kabul edilmiştir¹.

İşlenmiş derinin Türk tarih ve sosyal hayatındaki yeri ise oldukça eskilere uzanmaktadır. Hemen hemen bütün Türk toplumlarında dibağat işi gelişmiş bir sanayi dalı olmuştur. Dericiliğin Türk toplumlarında gelişmesinde: Türklerin sahip olduğu göçebe hayatının; hayvancılıkla uğraşmış bulunmalarının ve İslâm’ın kitaba attığı önem dolayısıyla ciltçiliğin önem kazanmasının büyük rolü olmuş gözükmektedir.

Yapılan araştırmalar debbağlık ve deri işçiliğinin Anadolu’da ilk gelişen meslek olduğunu ve bu mesleği başlatan kişinin de Ahi teşkilatını kurucusu Ahi Evran olduğunu ortaya koymuştur. Selçuklular zamanında Diyarbakır ve Kastamonu, Anadolu’daki deri sanayiinin merkezi durumunda olmuştur. Beylikler döneminde önemini koruduğunu gördüğümüz dericilik mesleği Osmanlı döneminde de canlılığını muhafaza etmiştir. XV. ve XVI. asırlarda kasabalara kadar yayılarak diğer meslekler arasında önemli bir yer tutan dericilik özellikle İstanbul, Edirne, Kayseri, Ankara, Bursa, Manisa, Tokat ve Konya, Diyarbakır, Urfa gibi şehirlerin ticari hayatında etkili olmuştur. XVI. asırdan itibaren Türk derilerinin Avrupa pazarlarında itibar görmesi debbağlık sanatının yeniden önem kazanmasını sağlamıştır.

Osmanlı döneminde deri savaş malzemesi olarak kabul edilmiş olduğundan devletin izni olmadan ihraç edilmesi yasaklanmıştır. Bu nedenle debbağlar tarafından işlenen derilerin öncelikle tersane, cebehane, tophane ve mehterhane gibi askeri kurumların ihtiyacının karşılanmasında kullanılmıştır. Bu ve benzeri askeri kurumların ihtiyacını karşılamak üzere debbağların her yıl işlemiş oldukları muayyen miktardaki deriyi piyasa şartlarına göre daha düşük bir fiyat ile devlete satmaları zorunluluğu geti-

rilmiştir. Dolayısıyla debbağlar ellerindeki derileri işledikten sonra resmî esnafına² satmışlar, ancak devlete karşı vermeyi taahhüt ettiklerinin dışında kalan derileri piyasaya sürebilmişlerdir³.

Şehir pazarlarındaki ham ve yarı ham mamul derinin alım satımı “ehl-i hibre” denilen bir komisyon tarafından belirlenen narh üzerinden yapılmıştır. Bu sebeple deri fiyatlarında genel olarak bir sabitlikten söz etmek mümkünse de yıllara göre mevsimlerin değişmesi; ulaşım zorlukları; muhtekirlerin türemesi ve benzeri nedenlerle zaman zaman bu durum muhafaza edilememiştir.

Debbağların devletin koymuş olduğu esaslar dahilinde hareket etmesi veya hile yoluna kaçmaları durumunda esnaf yöneticileri ile devlet temsilcileri bir araya gelerek ilgili şahısları ikaz, tekdir veya tedip⁴ etmişlerdir. Suçun işlenmesinde tekrar ve ısrar edilmesi halinde ise suçlu kimse Müslüman ise hapsedilmiş, gayri Müslim ise kürek cezasına çarptırılmış ve meslekten el çektirilme yoluna gidilmiştir. Debbağlar XVIII. asrın ikinci yarısında gerek sanatlarını icra açısından ve gerekse zenginlik bakımından belirgin bir hale gelmişlerdir. Ancak Tanzimat’tan sonra debbağlık sisteminde yapılan değişiklikler, Avrupa’da gelişen sanayi ve derinin ihracı gibi nedenlerden dolayı Osmanlı dericiliğinde aynı parlaklığı görmek mümkün olmamıştır⁵.

Böyle olmakla birlikte Türk toplumunda dericilik sanayii bugüne kadar varlığını koruyabilmiş⁶, tekstil sanayiindeki gelişmelere rağmen vazgeçilmez olmuştur.

1. Kayseri’de Sahtiyan Üretimi

Kayseri’de ticari hayatın oldukça uzun bir geçmişi söz konusudur. Gerek coğrafi konumu ve gerekse sosyal yapısı Kayseri’nin günümüzde olduğu gibi geçmişte de ticari açıdan canlı bir muhit olmasını sağlamıştır. Kahve ticareti, halı ve kilim ticareti bunların başında gelenleri olmuştur.

Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da Kayseri, deri işleme, debbağlık mesleği bakımından Anadolu’nun en yoğun ve dikkat çeken yerlerinden biri haline gelmiştir. Bunun böyle olmasında diğer etkenlerin yanında bölgenin hayvancılık bakımından arz etmiş olduğu zenginlik önemli bir faktör olmuştur⁷. Hatta bu mesleğe münhasır, halk arasında bugün hala “Tabaklarönü” olarak anılan, surların hemen dışında Han Camii ile Döner Kümbet arasında, bir çarşı dahi vücut bulmuştur. Debbağlar Çarşısı’nın nüvesini Ahi Evren’in Kayseri’ye yerleşmesi sonra-

sında tesis ettiği debbağ atölyesi teşkil etmiştir. Debbağlar Çarşısı'na ilâveten Kayseri'de bir de Debbağlar Mahallesi oluşmuştur⁸.

Bu nedenle aşağıdaki bölümde Kayseri'de dericiliğin durumu; debbağlar; debbağhaneler; deri temin yerleri; işlenen ve imal edilen derilerin pazarlandığı yerler; imal ve satış fiyatları; deri imalinde karşılaşılan problemler ve sair konuları üzerinde durulmaya çalışılacaktır⁹.

Mazı¹⁰, palamut¹¹, sumak¹², şap ve alacehri sahtiyan imali için gerekli olan malzemelerin başında gelmektedir. Dericiliğin temel malzemesini palamut oluşturmakla birlikte sahtiyan imali büyük ölçüde bitkisel bir madde olan maziya dayanmaktadır. Kayseri'de sahtiyan üretimi için gerekli olan mazı Amid, Çemişkezek, Palu ve Harput kazalarından temin edilmiştir¹³. Sahtiyan imali için gerekli olan şap ise, ulaşabildiğimiz belgelere göre, Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) ve Kudüs Şaphanesi'den temin edilmiş gözükmetedir. Kayseri'ye şap veya mazı getirmek ve bunun ticaretini yapmak için ruhsat almak gerekmiş, dolayısıyla bu maddelerin ticaretini yapan bir tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Yine vesikalardan öğrendiğimiz kadarıyla 1218/1803-1804 senesi içerisinde Kayseri'ye 603 kantar şap nakil olunarak pazarlanmıştır¹⁴.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan vesikalarda geçen bilgilere göre Kayseri'de sahtiyan imalinde Kayseri ve çevresinden elde edilen derilere ilâveten Sivas, Arapkir¹⁵ ve Diyarbakır derileri kullanılmıştır¹⁶.

Debbağlık konusu Kayseri'de oldukça önemli bir sanat olarak karşımıza çıkmakta ise de şehirdeki debbağ esnafı¹⁷ Marsilya debbağlık usulüne vakıf olmadıklarından yaptıkları ancak sarı, siyah ve kırmızı sahtiyan ile boz meşinden ibaret olmuştur. Ancak bununla birlikte Kayseri, sahtiyanın, meşin ve sarı sahtiyanın en iyilerinin üretildiği yerlerden birisi olmuştur¹⁸. Dolayısıyla Kayseri'de üretilen sahtiyan genel olarak kiraz vakti Kayseri derisinden, Sivas ve Arapkir derilerinden olmak üzere kendi içerisinde sınıflara ayrılmıştır. Gayet temiz ve güzel bir surette sahtiyan imal etmek için daha fazla mazı kullanmak ve emek sarf etmek gerekmiştir. Örneğin iyi derecede imal edilen 75 tane sahtiyan için 11 batman maziya ihtiyaç duyulmuştur.

Kayseri'de imal edilen sahtiyanlar dörtlü ve beşli toralar¹⁹ halinde paketlenmiş, Ağa Nöbeti adıyla sahtiyan ihraç edilmemiştir. Üretilen sahtiyanın şehir halkı ve civar kazalarının ihtiyacı dışında kalanı, sahtiyan sahipleri tarafından sahtiyan tüccarlarına satılmıştır. Onlar da satın almış oldukları sahtiyanları başkentte "semen-i misli ve kıymet-i adliyle" yani rayiç bedelle dikici esnafına satmışlardır. Kayseri'den ihraç olunan maddelerin başında

koyun, keçi, oğlak, kuzu, manda ve sığır derisi ile işlenmiş kürk, av derisi, meşin, sahtiyan ve bağırsak yer almıştır²⁰.

Sahtiyan tüccarlarının²¹ satın almış oldukları sahtiyanları Kayseri ve havalisi dışında başka mahallere götürmeleri ve muhtekirlere satmaları mümkün olmamıştır. Zira Kayseri sahtiyanının hadd-i itidal üzere rayici olan bir fiyatla İstanbul tüccarlarına satılıp daha fazla fiyata satılmaması noktasında merkezi idarece karar alınmış ve nizamname çıkarılmıştır²². Başkente sevk edilen sahtiyanlar daha çok ayakkabı yapımında kullanılmış ve başkent halkının ayakkabı temin etme konusunda sıkıntı çekmeleri istenmemiştir. Dolayısıyla satış konusunda böyle bir sınırlama getirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu suretle ticaret yapılmasına daima fazlasıyla itina ve nezaret ve kemal-i ihtimam ve dikkat ve mugayiri emr-i âli hale cesaret eden olursa onların lâzım gelen tediplerinin icrası için isim ve resim ve şöhretleri başkente arz ve ilam olunmak noktasında Bozok sancağı mutasarrıfı Ser-bevvâbîn-i Dergâh-i Âli Çaparzâde Süleyman Bey kullarına ve Kayseri hakimine ve Kayseri Müslümanlarına hitaben emr-i âli çıkarılmış, Kayseri mahkemesine debbağ ve sahtiyancı sınıfı davet edilerek hakim önünde kendilerinden “isteseler de istemeseler de” bu emre itaat edeceklerine dair söz alınmıştır²³.

İstanbul, Osmanlı döneminde dericiliğin en gelişmiş olduğu şehirlerin başında gelmekte, Eyüp, Üsküdar, Kasımpaşa, Tophane ve Yedikule gibi değişik semtlerinde debbağhaneler bulunmaktaydı. Ancak İstanbul’a sevk olunan Kayseri sahtiyanı daha ziyade Beykoz Debbağhanesince satın alınmıştır.

II. Mahmud döneminde kurulan ve Cumhuriyet döneminde Sümerbank’a bağlı olarak üretimini sürdürmüş olan Beykoz Debbağhanesi bu tarihlerde Asâkir-i Hâssa-i Hazret-i Şâhâne Ordûy-i Hümâyûnu Meclis Nezâretince idare olunmakta²⁴, debbağhane Asâkir-i Muntazama-i Şâhâne ayakkabıcıları için külliyetli miktarda imalatta bulunmaktaydı²⁵. Dolayısıyla sahtiyan maddesi başkent sakinlerinin mest-i pabuç, çizme ve ayakkabılarının tümünün karşılanmasında kullanılan bir madde olmuştur²⁶.

Beykoz Debbağhanesi için gerekli olan sahtiyan ve gönün temin edilmesinde öncelikle başkent civarında bulunan kaza ve mahallere müracaat edilmiştir; gerekirse imal edilen tüm gön ve sahtiyanın İstanbul’a sevki için emr-i âli çıkarılmıştır. Çevre kaza ve mahallerden temin edilen sahtiyan ve gönün yeterli olmaması halinde ise daha uzak beldelere yönelinmiştir. Örneğin debbağhane için lâzım olan ve bol miktarda kullanılan Gere de kösesinin tümünün başkente sevk edilmesi, başkent in bu köselelere ihtiyacı var-

ken başka mahallere satılmaması istenmiştir. Bu isteği gerçekleştirmek üzere, İstanbul'da Gerede kösesinin azlığı ve nadir bulunur bir hale gelmesinden dolayı mezkûr kazada hasıl olan köselenin tümünün başkente sevk ve teslimini, İzmir, Ankara ve Kayseri'ye satılmasının men'i ve tahzirini havi Gerede nâibi ve ayanı ve serdarına hitaben emr-i âli çıkarılmış ve mübâşir marifetiyle ilgililere gönderilmiştir²⁷. Yine debbağhanede kullanılmak üzere Kayseri ve Bozok taraflarında hasıl olan gönün başkente gönderilmesi istenmiştir²⁸. Anadolu taraflarından temin edilen göne ilâveten Rumeli cihe-tinden de gön teminine çalışılmıştır. Meselâ debbağhanede işlenmek üzere 216/1801-1802 senesinde Silistre eyaleti kazalarına müracaat edilmiş, buralarda kesilen inek ve öküz gönlerinden on bin adedi rayiç fiyatıyla satın alınmış, rayiciyle satın alınan gönlerin paralarının ise öncelikle eyalet em-valinden ödenmesi yoluna gidilmiş ve bilahare hazinece mahsup olunmuş-tur²⁹.

Kayseri'de imal olunan sahtiyandan kiraz vakti derisi sahtiyanın bir torası, yani bir demeti, bağı, paketi, daha evvelce fermanla belirlenmiş olan narha uygun olarak³⁰, 14 kuruşa, Sivas derisi sahtiyanın bir torası 13 kuruşa ve Arapkir derisi sahtiyanın bir torası 11 kuruşa Kayseri debbağları tarafından başkent tacirlerine satılmıştır³¹.

Kayseri'de Sivas, Arapkir ve sair derilerinden üretilen sahtiyanın bir torasına başkente gelinceye kadar resmi gümrük vergisi olarak 19 para, nakliye masrafı olarak 40 para, mahallinde devşirip cem etme ücreti olarak 20 para ve İstanbul tüccarlarının kârı olarak da 40 para da eklenmiştir. Dolayısıyla bir tora sahtiyana yapılan bütün bu masraflar göz önüne alındığında, başkente 14 kuruşluk tora 17 kuruş; 13 kuruşluk tora 16 kuruş ve 11 kuruşluk tora 14 kuruş üzerinden dikici esnafına satılmıştır³². Başkentte dikici esnafı ise ekserisini taşradan, özellikle de başkente yakın yerlerden temin ettikleri³³ bu sahtiyancıları daha ziyade ayakkabı imalinde kullanmışlardır.

Dikiciler tarafından imal edilen ayakkabılar da yine başkent haffafları (ayakkabıcı) tarafından ayakkabı ihtiyacında olan İstanbul halkına yürür-lükte olan narh dahilinde arz edilmiştir³⁴.

Kayseri'de üretilen sahtiyanın fiyatı, zaman içerisinde, üretim için gerekli olan mazı ve derinin temin ediliş fiyatına paralel bir şekilde değişmiştir. Belgelerde "sahtiyanın cüz-i azamı"³⁵ diye belirtilen gerek mazı ve gerekse derinin ucuz fiyatla ve bol miktarda temin edilmesi halinde sahtiyancı fiyatı da ucuz olmuştur. Mazı ve derinin yeteri derecede piyasada bulunmaması durumunda ise sahtiyancı hem pahalı olarak imal etmek ve hem de es-

kiden beri üretilen geldiği üzere temiz ve güzel bir surette elde etmek mümkün olamamıştır.

Sahtiyan fiyatlarının artmasının önemli sebeplerinden biri iklimde meydana gelen değişiklik olmuştur. Örneğin 1207/1792-1793 senesinde gerek debbağhanedeki hava şartlarının ve gerekse derilerin tencim (inceltme, işlenme) ve terbiye olduğu mahallerin bulutlu bir hava ile kapalı bulunması, aşırı derecede yağmur yağması ve sair nedenlerden ötürü sahtiyan üretimini kış mevsimine sarkmış ve bir kısım sahtiyanın bozulmasına yol açmış, dolayısıyla sahtiyan üreticilerini büyük zararlara sokmuştur³⁶. Böyle bir gelişme ise ister istemez sahtiyan fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur.

Sahtiyan fiyatlarının artmasının bir diğer nedeni de bu işin ihtikârlığını yapan kişilerin ortaya çıkmış olmasıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere Kayseri sahtiyanının hadd-i itidal üzere rayici olan bir fiyatla İstanbul tüccarlarına satılıp daha fazla fiyata satılmaması noktasında devletçe karar alınmış ve nizamname çıkarılmıştır. Kayseri esnafı genelde bu nizamaya uymuş gözükmektedir. Ancak zaman zaman gerek Kayseri’de ve gerekse Kayseri dışında muayyen yerlerde³⁷ muhtekir kimseler ortaya çıkmıştır. Bunlar sahtiyanın önemli bir kısmını teşkil eden deri, mazı, şap ve sair malzemelerini Kayseri’ye getirip günden güne fiyatını artırmak suretiyle satışını yapmışlardır³⁸. İhtikârda bulunan kimseler ellerinde bulunan deri, mazı ve şap gibi sahtiyan malzemesini satmak için Kayseri’de istedikleri fiyat ve alıcıyı bulamazlar ise bu maddelere ihtiyaç duyan mahallere sevk etmişler, Halep ve İzmir’e götürüp orada yabancılara pazarlamışlardır³⁹.

Örneğin Diyarbakır taraflarından gelen mazının kantarı normal zamanlarda 80 veya en fazla 100 kuruşa, keçi derisinin 100 tanesi ise 60-70 kuruşa satın alınırken ortaya çıkan muhtekirler dolayısıyla 1207/1792-1793 senesi içerisinde fiyatlarda meydana gelen artış nedeniyle mazının kantarı 230-240 kuruşa, keçi derisi ise daha az bulunur olmasından dolayı 140, 150 ve hatta 160 kuruşa ve peşin fiyata satılır olmuştur.

Fiyatların yüksekliğine ilâveten derilerin kalitesi de o derecede düşük olmuştur. Satın alınan 100 tane derinin içinden 30 tanesinden fazlası adi ve çürük çıkabilmiştir. Bu tür derilerden sahtiyan imal olduğu takdirde sahtiyanın tanesini 40, 50 ve 60 paraya satmak zorunda kalınmıştır. Ayrıca adi ve çürük deriden imal olunan sahtiyanın alıcısı da pek olmamıştır. Bu tür zamanlarda, diğer malzeme, masraf ve kirası da göz önüne alındığında deri fiyatı normaldeki fiyatının üç misline çıkmıştır. Bu şekilde pahalı fiyat ile alınan mazı, deri ve sair malzemeler ile imal olunan sahtiyan ihraç edildikten sonra dört kısma taksim edilmiştir. Bir kısmının her bir tanesi 4 kuruşa

ve bir kısmının her bir tanesi 3.5 kuruşa ve bir kısmının her bir tanesi birer altına ve bir kısmının beher tanesi 2.5 kuruştan hesap olunup dörtlü ve beşli toralar halinde bağlanıp tüccarına satılmış, onlar da başkente göndermişlerdir⁴⁰.

Kayseri’de ortaya çıkan muhtekirlerden bazıları sahtiyanı gizli bir surette fakat pahalı bir fiyatla satmaya çalışmışlardır. Örneğin bunlar 11 kuruş kıymeti olan Arapkir derisi sahtiyanını el altından 14 kuruş kıymeti olan kiraz vakti derisi sahtiyanı fiyatı üzerinden pazarlamaya çalışmışlardır. Başkent tüccarlarının ellerinde yeteri kadar derinin bulunmaması, diğer taraftan başkentte sahtiyan darlığı olmayacağı yolunda merkezi idare ile sözleşme yapmış bulunmaları ve mezkûr fiyattan sahtiyan almadıkları takdirde başkentte sahtiyan sıkıntısının kaçınılmaz olması, böyle bir durumun ise taahhütlerini yerine getirememekten dolayı kendilerinin cezalandırılmalarını gerekli kılacağı ve sair nedenlerden dolayı başkent tüccarları, torası 11 kuruş olan Arapkir derisi sahtiyanını 14 kuruş kıymeti olan kiraz vakti sahtiyanı fiyatına satın alarak başkentte dikici esnafına 14 kuruşa satmak zorunda kalmışlardır. Ancak bu durumda nakliye ve gümrük masraflarını kendi ceplerinden karşılamak durumunda kaldıkları gibi kâr da edememişlerdir⁴¹.

Mazının piyasada az bulunması dolayısıyla beher kantarı 375 kuruş gibi daha önceki fiyatından iki kat fazla bir fiyatla satılır olmuştur. Fiyatların artması ile iş sonuçlanmamış, piyasada mazı bulunmaması dolayısıyla ellerinde deri bulun esnaf bir taraftan ellerindeki derileri koruyabilmek için bunları suya koyarak içinde buldukları sıkıntıya kendilerince kısa vadeli çözümler bulmaya çalışırken diğer taraftan da suya konan derilerin tamamının çürüyüp gitmesini ve kendilerinin de perişan olmalarını önlemek için çevre mahallere adamlar göndererek beher kantarı 450 kuruşa kadar satılmakta olan mazılardan fiyatına bakmayıp beşer onar batman tedarik etmeye, bu şekilde de olsa durumlarını kurtarmaya çalışmışlardır⁴².

Kayseri debbağ esnafının zaman zaman maruz kalmış olduğu sıkıntıları genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- İklim şartlarının olumsuzluğu dolayısıyla sahtiyan imalinde kullanılan maddeleri temin zorluğu.
- 2- Muhtekirlerin ortaya çıkması ve sahtiyan için gerekli olan mazı ve deriyi pahalı fiyattan pazarlamaları.
- 3- Gümrük vergilerinin yüksek oluşu.

Daha önce de belirtildiği üzere Kayseri debbağhanelerinde peyderpey imal olunan sahtiyanlar emr-i âli gereği başkente gönderilmekteydi. Ancak

bazı seneler kışın şiddetli geçmesi dolayısıyla mazı temin edilen yerlere yolların kar ve saireyle kapalı olması dolayısıyla ulaşılamaması, sahtiyanın esasını oluşturan mazının getirilmesinin kesintiye uğraması ve sair sebeplerden ötürü şehirde mazı sıkıntısı baş göstermekte, mazı gelmediği takdirde de debbağhanelerde bulunan deriler uzun süre işlenemediği için tamamen heder ve telef olmaktadır. Böyle bir durum ise debbağ esnafını zor durumda bırakmakta ve zarara sokmaktaydı. Kayseri debbağ esnafının ihtiyar ve ustaları ve mazı tüccarları mahkemede kadı huzuruna çıkarak İstanbul'a göndermeyi taahhüt ettikleri sahtiyanın bu şartlar altında kendilerinden istenmesi halinde kendilerinin zarara uğrayacakları ve zaten mazı bulma imkânının da olmadığı, yollar açılıp mazı gelinceye kadar sahtiyan imalinin ve İstanbul'un sahtiyan talebinin durdurulmasını ve mazı gelince derhal sahtiyan imaline ve İstanbul'a sevk etmeye başlamaları yolunda ricada bulunmuşlardır⁴³. Ancak sahtiyan üreticilerinin bu ve buna benzer istekleri mahkeme tarafından hiçbir surette tasvip görmemiştir.

Mağdur durumdaki sahtiyan esnafının taleplerine idari makamlarca olumlu cevap verilmemesinin nedenini, derinin askeri bir malzeme sayılmış olması, ihtiyaçların giderilmesi noktasında yaşanacak zorluk, fiyatların yükselmesi ve İstanbul halkının maruz kalacağı sıkıntı gibi hususlara bağlamak mümkündür. Ancak merkezî idarenin böyle bir tutuma yönelmiş olmasının daha ziyade yine sahtiyan esnafının geçmişte sergilemiş olduğu kendi tutumlarından kaynaklandığı söylenebilir. Konuyla ilgili vesikalarda geçen ifadelerden anladığımız kadarıyla, Kayseri sahtiyan esnafı, zaman zaman konulmuş ve kabul edilmiş bulunan kuralları çiğneyerek mevcut durumu istismar etmişlerdir⁴⁴. Oysaki başkente halkın ayakkabı hususunda darlık çekmemeleri için vaktiyle Kayseri debbağları başkente davet olunarak Kayseri'de imal olunan sahtiyanın fiyatı belirlenmiş, emr-i âli gereği hareket edeceklerine dair mahkemede kendilerinden taahhüt alınmıştır. Ayrıca emr-i âli hilâfına satış yapmaya cesaret etmemeleri için bir de emr-i şerif çıkarılmıştır. Ancak Kayseri debbağları beldelerine döndükten bir müddet sonra el-Hac Mehmed, Hafız Mehmed, Ahmed ve Süleyman namındaki debbağlar ihtikârda bulunarak ellerindeki sahtiyanları standart fiyatları üzerinden satmak yerine, en düşük fiyattan satılması gereken sahtiyanı orta fiyattan satılması gereken sahtiyan fiyatına satmışlar ve en iyi kalitede olan sahtiyanı da tamamıyla ortadan kaldırarak belirlenmiş fiyatlardan fazla bir fiyatla başkente sahtiyan göndermeye başlamışlardır. Dolayısıyla da ferman ile belirlenen nizamın bozulmasına neden olmuşlardır⁴⁵.

Yine Kayseri'de olan debbağcı esnafından Cebeci oğlu el-Hac Mehmed ve Cafer oğlu el-Hac Ali ve Ercef oğlu Seyyid Ali, debbağlar şeyhi

es-Seyyid Mehmed, Vefre oğlu el-Hac Mehmed isimlerindeki kişiler kendi hallerinde durmayıp “bizce narh olmaz” diyerek ifsatta bulunmaya başlamışlar, daha evvelce çıkarılmış ve gönderilmiş olan emirleri de dikkate almayıp sahtiyanın tanesini 40-60 para ziyadesiyle satmaya başlamışlar ve dolayısıyla sahtiyan fiyatlarının artmasına neden olmuşlardır. Böyle bir durum ise başkent tüccar ve esnafını rahatsız ve mutazzar etmiştir⁴⁶.

Yine 216/1801-1802 senesinde Kayseri’de debbağcılık ve ticaret ile uğraşan Keşoğlu Hacı Süleyman ve Çetinkaraoğlu Hacı Mehmed ve Altıncıkölesioğlu Hafız Mehmed isimli kimseler fermanla konulmuş olan nizamın bozulmasına neden olmuşlardır⁴⁷.

Kayseri sahtiyan tüccarının, konu hakkında fazla bilgi edinememekle birlikte emtia gümrüklerinden şikâyetçi olduklarını ve gümrük oranlarının azaltılmasını istediklerini görüyoruz⁴⁸.

Elde edebildiğimiz vesikalarda geçtiği kadarıyla Kayseri’de üretilen sahtiyanın ihtiyaç fazlası ham madde olarak tümüyle İstanbul’a satılmış, sahtiyan dahilinde işlenerek başka şeylerin üretimi için kullanılmamıştır. Kayseri halkının ayakkabı üretimi gibi deriye dayanan temel ihtiyaçların karşılanmasında ise diğer mahallerden, kösele satın alınma yoluna gidilmiş gözükmektedir. Örneğin Gerede kazasında hasıl olan köselelerin pazarlandığı mahallerden birisini de Kayseri oluşturmuştur⁴⁹. Böyle olmakla birlikte Kayseri’de ayakkabı imalatı 5000 liralık bir meblağ girdi sağlayacak kadar gelişme gösterebilmiştir. Üretilen ayakkabıların bir kısmı şehirde pazara sürülürken diğer bir kısmı ise başka yerlere sevk olunmuştur⁵⁰.

İstanbul’a sevk olunan sahtiyan fiyatlarının her geçen gün artması uygulanmakta olan kuralları alt üst edeceği ve bu şekilde başkente sahtiyan gelmeyeceği aşikar olduğundan ve ayrıca mezkûr hususun tanzimi irade-i aliyye taalluk ettiğinden halkın ihtiyaç duyduğu ayakkabı fiyatlarının ucuzlaması ve sahtiyan cinslerinin bir adedinin mahallinde kaç paraya olduğunun tahkik ve tadili için haccagân-ı divân-ı hümâyun mübâşiri ferman çıkarılmak suretiyle Kayseri’ye gönderilmiştir. Divan-i hümâyun mübâşiri Kayseri mahkemesine gelerek mahkeme hâkiminin Kayseri debbağlarının mahkemede hazır bulunmalarını sağlamış ve sahtiyanı meydana getiren her unsurun kaç paraya mal olduğunu soruşturmuştur⁵¹.

1215/1800-1801 senesi içerisinde gerek Kayseri sahtiyan esnafından ve gerekse sözüne inanılır kimselerden yapılan araştırma neticesinde, eski nizam gereği daha önce sadır olan emirlerde tasrih ve beyan bulunduğu şekilde sahtiyan toralarının, döşek tabir olunan en iyisi diğerlerinden ayrı tutulmayıp, kiraz vakti derisinden olanının her bir torası 14 kuruşa, Sivas derisi

sahtiyanın bir torası 13 kuruşa ve Arapkir sahtiyanının beher torası 11 kuruştan fazlaya satılmamasına karar verilmiştir⁵². Ayrıca gerek muhtekirlerin Kayseri’de sahtiyan imalinde kullanılan deri, mazi, şap ve sair malzemeleri rayiç fiyatının çok üstünde bir fiyat ve karla satmaları, istedikleri fiyata alıcı bulamazlarsa ellerindeki malları Halep ve İzmir’e götürüp yabancılara ve mezkûr maddelere ihtiyacı olan diğer mahallere sevk etmeleri ve dolayısıyla sahtiyanın temel malzemelerinin piyasada bulunmamasına ve fiyatının artmasına neden olmaları göz önüne alınarak ve gerekse deri ve mazının başka yere gitmeyip doğruca Kayseri’ye gelmesini temin etmek ve fiyatların ucuzlamasını sağlamak maksadıyla Kayseri kazalarında ve havalisinde kesilen hayvanların derilerinin bir tanesinin dahi hiç kimse tarafından gizlenmeyecek ve başka bir mahalle nakledilip satılmayarak tümünün Kayseri’ye sevkini gerçekleştirmesi⁵³ için Karahisar-ı Sahib (Afyon) nâibi, mütesellimi, mübâşir ve sairesine; Ankara nâibi, mütesellim ve mübâşirine; Kırşehir kadısı, mütesellim ve mübâşirine; Çorum sancağı mutasarrıfı, Çorum kadısı ve mübâşirine; Karahisar-ı Şarki kadısı, mütesellimi ve mübâşirine; Erzurum mollasına; Erzincan kadısı ve mübâşirine; Elbistan kadısı, voyvodası ve mübâşirine; Tokat nâibi, voyvoda ve mübâşirine; Amasya ve Merzifon kadıları, mütesellim ve mübâşirlerine; Dergâh-i Muallâm kapıcıbaşlarından Maden Eminine ve Keban ve Ergani kadılarına; Sivas valisine ve Sivas, Divriği, Arapkir ve Eğin kadı ve mübâşirlerine⁵⁴, Diyarbakır valisine ve Amid mollasına, Çemişkezek, Palu ve Harput kadı ve mübâşirlerine buyrultu gönderilmiştir⁵⁵.Gönderilen bu ve benzeri buyrultu üzerine ilgili vilâyet ve kazalarda bulunan görevliler veya bu hususu icra etmek üzere görevlendirilen kişiler emr-i âlinin gereğini yapmaya çalışmışlardır. Örneğin Ergani Maden kazası ve havalisinde kesilen hayvanların derilerinin başka bir mahalle nakil ve satışını önlemek ve tümünün Kayseri’ye sevkini ve debbağlara rayiciyle satılmasını sağlamak noktasında sudur eden emr-i âli kaymakam İbrahim kullarıyla Ergani mahkemesine vürud etmiş ve debbağ esnafı huzurunda gelen emir okunarak tebliğ edilmiştir⁵⁶.

Konulan nizamı tanımayarak ihtikârda ve pahalı fiyattan ticarete bulunan el-Hac Mehmed, Hafız Mehmed, Ahmed ve Süleyman namındaki debbağların cezalandırılmaları maksadıyla başkente getirilmeleri istenmiştir. Fakat bunların gizlice firar etmeleri üzerine yakalanarak önce hapis olunmuşlar, daha sonra da Rodos adası kalesinde kalebent olmaları için fermân-i âli sâdir olmuştur⁵⁷.

Yine yukarıda bahsi geçen ve Kayseri debbağcı esnafından olan Cebeci oğlu el-Hac Mehmed ve Cafer oğlu el-Hac Ali ve Ercef oğlu Seyyid Ali, debbağlar şeyhi es-Seyyid Mehmed, Vefre oğlu el-Hac Mehmed isimindeki

kimseler hakkında, gerek yapılan şikayet üzerine ve gerekse İstanbul halkının zarurî ihtiyaçlarından olan ayakkabı fiyatlarının artmasına neden olduklarından dolayı bir mahalde kalebent olmaları yolunda emr-i şerif çıkmıştır⁵⁸.

Bir kısım muhtekirler ise, terbiye oluncaya kadar, Çankırı kalesinde hapis ve kalebent olarak tutulmuşlardır⁵⁹.

Yine 1216/1801-1802 senesinde Kayseri’de hem debbağcılık ve ticaret ile uğraşan Keşoğlu Hacı Süleyman ve Çetinkaraoğlu Hacı Mehmed ve Altıncıkölesioğlu Hafız Mehmed isimli kimseler fermanla konulmuş olan nizamın bozulmasına neden olmalarından ve bu kimselerin Kayseri’de ikamet ettikleri sürece fesatta bulunmaktan ve konulmuş olan nizamı bozmaktan geri kalmayacaklarına muhakkak nazarıyla bakıldığından dolayı başkentte ikamet etmeleri ve Kayseri’den mal siparişinde bulunmalarına izin verilmesi şeklinde bir karar alınmış, ayrıca vaki olan zarar ve hasarlarının tazmini yoluna gidilmiştir⁶⁰.

Öyle anlaşılmaktadır ki sahtiyan üretim ve ticareti konusunda uygulanmak üzere devletçe belirlenmiş olan esasların, gerek ihtikârda bulunmak suretiyle ve gerekse daha başka şekillerle ihlâl edilmesi halinde ilgili kimselere tatbik edilecek cezaların belirli bir standardı bulunmamaktadır. Bu nedenle de İslâm Ceza Hukuku’nun bir dalını teşkil eden Tazir Cezası uygulanmış gözükmektedir. Yani ceza hakim tarafından, işlenen suçun yapısına ve suçlunun toplumdaki konumuna göre takdir edilmiştir.

Sonuç

Farklı zamanlarda farklı değer yargılarına konu olan ve gerek insanlık ve gerekse Türk tarih ve sosyal hayatındaki yeri oldukça eskilere uzanan dericilik veya diğer bir ifade ile dibağat bugün teknik olarak işlenen gelişmiş bir sanayi dalı olmuştur. Dericiliğin Türk toplumlarında gelişmesinde: Türklerin sahip olduğu göçebe hayatının; hayvancılıkla uğraşmış bulunmalarının ve İslâm’ın kitaba atfettiği önem dolayısıyla ciltçiliğin önem kazanmasının büyük rolü olmuş gözükmektedir.

Yapılan araştırmalar debbağlık ve deri işçiliğinin Anadolu’da ilk gelişen meslek olduğunu ve bu mesleği başlatan kişinin de

Ahi teşkilatını kurucusu Ahi Evran ile Anadolu’da gelişen ve rağbet edilen bir meslek haline geldiğini gördüğümüz dericilik Selçuklular zamanında Diyarbakır ve Kastamonu, Anadolu’daki deri sanayisinin merkezi durumunda olmuştur. Beylikler döneminde önemini koruduğunu gördüğümüz

dericilik mesleği Osmanlı döneminde de canlılığını muhafaza etmiştir. XV. ve XVI. asırlarda kasabalara kadar yayılarak diğer meslekler arasında önemli bir yer tutan dericilik özellikle İstanbul, Edirne, Kayseri, Ankara, Bursa, Manisa, Tokat ve Konya, Diyarbakır, Urfa gibi şehirlerin ticari hayatında etkili olmuştur. Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da Kayseri, deri işleme, debbağlık mesleği bakımından Anadolu'nun en yoğun ve dikkat çeken yerlerinden biri haline gelmiştir. Bunun böyle olmasında coğrafi konumu ve gerekse sosyal yapısı gibi diğer etkenlerin yanında bölgenin hayvancılık bakımından arz etmiş olduğu zenginlik önemli bir faktör olmuştur.

Osmanlı döneminde deri savaş malzemesi olarak kabul edilmiş olduğundan devletin izni olmadan ihraç edilmesi yasaklanmıştır. Bu nedenle debbağlar tarafından işlenen derilerin öncelikle tersane, cebehane, tophane ve mehterhane gibi askeri kurumların ihtiyacının karşılanmasında kullanılmıştır.

Debbağlar XVIII. asrın ikinci yarısında gerek sanatlarını icra açısından ve gerekse zenginlik bakımından belirgin bir hale gelmişlerdir. XVI. asırdan itibaren Türk derilerinin Avrupa pazarlarında itibar görmesi debbağlık sanatının yeniden önem kazanmasını sağlamıştır. Ancak Tanzimat'tan sonra debbağlık sisteminde yapılan değişiklikler, Avrupa'da gelişen sanayi ve derinin ihracı gibi nedenlerden dolayı Osmanlı dericiliğinde aynı parlaklığı görmek mümkün olmamıştır. Böyle olmakla birlikte Türk toplumunda dericilik sanayii bugüne kadar varlığını koruyabilmiş, tekstil sanayiindeki gelişmelere rağmen vazgeçilmez olmuştur.⁶¹

EK: I

Yıl	Koyun Adedi	Tiftik - Okka
306	61.100	27.144
307	72.506	24.285
308	81.134	38.827
309	81.179	28.244
310	87.686	24.873
311	89.992	25.595
312	64.584	23.669
313	77.799	22.913
314	76.409	22.786
315	63.504	21.787
316	77.879	232.787(7)
317	86.384	30.464
318	78.186	27.352
319	105.144	29.525
320	98.192	29.115
321	103.496	32.342

306 Senesinden 321 Senesi Nihayetine Kadar Kayseri Sancağı'nın Koyun ve Tiftik Miktarını Gösterir Cetveldir

EK: II

Yıl	Koyun	Tiftik - Okka
306	44.668	14.420
307	45.975	14.421
308	48.422	11.848
309	57.658	11.271
310	57.042	11.366
311	64.997	11.811
312	66.923	12.563
313	48.923	12.886
314	54.369	11.457
315	55.986	11.804
316	56.238	9.981
317	60.760	12.310
318	56.783	11.123
319	51.195	8.085
320	48.521	13.027

306 Senesinden 321 Senesi Nihayetine Kadar Develi'de bulunan Koyun ve Tiftik Miktarını Gösterir Cetvel¹

EK: III

	Yekun	Erkek Manda	Dişi Manda	Öküz	İnek	Yekun At	At	Kısrak	Ester	Merkep Dişi	Koyun Erkek	Keçi Yekunu	Koyun	Kıl Keçi	Tiftik	Deve
Kayseri Merkez	27785	856	1967	13181	11781	12337	827	893	62	64	6092	107340	80100	22210	5030	13
Develi Kazası	18394	62	1006	9450	7876	5259	132	738	4	3483	902	64882	50192	13907	783	41
İncesu Kazası	8089	13	190	4083	3803	3193	84	257	5	2300	547	66674	51227	15003	404	23
Bünyan Kazası	7993	135	820	1038	6000	3632	825	0	0	1800	1007	70813	49186	14738	6889	3
Aziziye Kazası	26047	149	541	13864	11493	3406	446	2096	0	797	67	128810	96988	30329	1493	1
Vilayet Yekun Kısmı	88308	1215	4524	41616	40953	67868	2314	2314	71	12844	8615	438529	327693	96187	14649	81

• Kayseri Vilayetinin Kazalarında Bulunan Sığır, Koyun ve At Miktarını Gösterir Cetvel

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet İktisat**, Belge No: 89; 99; 111; 198; 206; 318; 395; 406; 441; 701; 1003; 1259; 4489.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Zaptiye**: 4489.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Darphane**: 2467.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mektubi Kalemi**: 28. 09. 04.1264.
- 67 Nolu Kayseri Şeriye Sicili (H. 1068 – M. 1658)**, Belge No: 331.
- 74/1 Nolu Kayseri Şeriye Sicili (H. 1077/1078 – M. 1677)**, Belge No: 96.
- Salnamelerde Kayseri**, Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminin Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri, Hazırlayan: Uygur Kocabaş-Murat Uluğtekin, Kayseri Ticaret Odası Yayınları No: 16, Mart 1988, Kayseri.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, “Deri” maddesi, cilt 9, İstanbul 1994.
- Zeki Tekin, **Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbulu’nda Dericilik**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992.

DİPNOTLAR

- ¹ Bak: “**Deri**” maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, cilt 9, İstanbul 1994.
- ² Dikici esnafı kendi içerisinde: Çarıklı Esnafı; Kunduracı Esnafı; Mavi Sahtiyandan Pabuç Yapanlar; Kırmızı Sahtiyandan Pabuç yapanlar; Yemenici Esnafı; Terlikçi Esnafı şekilde alt guruplara ayrılmaktadır. Daha geniş bilgi için bak: Zeki Tekin, **Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbulu’nda Dericilik**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 116 vd.
- ³ **Aynı madde.**
- ⁵ **Aynı madde.**
- ⁶ Örneğin 1927 senesinde Kayseri’de iki debbağhane mevcut olup senede 90-100 bin kadar meşin ve sahtiyani imal ve ihraç edebilmiştir. 1925-26 yılları itibariyle Kayseri’de 80.000 kıyye dabbağ yünü; 125.000 kıyye gön; 60.000 adet meşin ve 92.000 adet av derisi imal olunmuştur. Bak: **Salnamelerde Kayseri, Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminin Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri**, Hazırlayan: Uygur Kocabaş-Murat Uluğtekin, Kayseri Ticaret Odası Yayınları No: 16, Mart 1988, Kayseri, s. 236.
- ⁷ Kayseri ve çevresindeki yıllara göre hayvan dağılımını gösterir cetvel için bak: **Ek I, II, III.**

- ⁸ **67 Nolu Kayseri Şeriye Sicili (H. 1068 – M. 1658)**, Belge No: 331; **74/1 Nolu Kayseri Şeriye Sicili (H. 1077/1078 – M. 1677)**, Belge No: 96.
- ⁹ Kayseri’de deri ve deri ticaretinin durumunu ele almadan önce konu ile ilgili terimleri kısaca belirtmek yararlı olacaktır: *Debbâğ (veya Tabbâk)*: Hayvan derilerine işleyerek kullanılır hale getiren kimseye debbağ denir. Debbağ Ustası, Debbağ Çırağı ve Debbağ İşçisi diye kendi içerisinde sınıflara ayrılır. *Dibâğat*: Hayvan derilerini sepileyip meşin, sahtiyan, kösele ve sair imalatı sanatı. *Debbâğhane (veya Dibağhane, Tabakhane)*: Deriler sepiyenip meşin ve saire imaline mahsus atölye ve fabrika.
- ¹⁰ Mazı, meşe ağacını *Cynips gallatitaria* isimli bir böceğin sokup, yumurtalarını buraya bırakması sonucu ağaçta meydana gelen tomurcuğa verilen addır. Sertleştirme özelliğine sahip olan mazının en iyi cinsi Musul ve Halep çevresinde yetişenidir.
- ¹¹ Palamut, yeşil meşenin meyvesi olup palamut meşesi ismini alır. Bu meşenin meyvesine Kayseri ve civarında *pelit* adı verilmiştir. Palamut, derinin sertleşmesi sağlayan ve dayanıklılığını artıran bir özelliğe sahiptir. Derinin işlenmesinde daha ziyade meyvenin etrafını saran ve *yüksük* denen kabuk kısmı kullanılır. Palamudun en iyi cinsi İzmir palamududur.
- ¹² Dericilikte ve boyacılıkta kullanılan bir bitki türüdür.
- ¹³ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Kısaca: BOA); Cevdet İktisat (Kısaca: C.İ.):** 1259. 17 Muharrem 227.
- ¹⁴ **BOA; Darphane:** 2467. 8 Cemaziyelahir 1218.
- ¹⁵ **BOA; C.İ.:** 99. Rebiulevvel 216.
- ¹⁶ **BOA; C.İ.:** 395.3 Şaban 207; **BOA; C.İ.:** 318.
- ¹⁷ Kayseri’de Debbağlık yapanlar arasında şu isimleri görmek mümkündür: İbrahim oğlu Ahmet – Pazaryerinde; Ahmet oğlu Tevfik – Pazaryerinde; Ahmet oğlu Hacı Münip – Pazaryerinde; Ahmet oğlu Şükrü – Pazaryerinde; Ahmet oğlu İzzet – Pazaryerinde; Ahmet oğlu Ahmet – Pazaryerinde; Ahmet oğlu Ömer – Pazaryerinde; Emir oğlu Şükrü – Pazaryerinde; Hacı Kasım oğlu Şaban – Pazaryerinde; Hacı Mehmet oğlu Süleyman – Pazaryerinde; Hacı Mehmet oğlu Mehmet – Pazaryerinde; Osman oğlu Hüseyin – Pazaryerinde; Salih oğlu Mustafa – Pazaryerinde; Ahmet oğlu Ahmet – Pazaryerinde; Muharrem oğlu Mustafa – Pazaryerinde; Muharrem oğlu Derviş – Pazaryerinde; Mustafa oğlu Ahmet – Pazaryerinde; Mustafa oğlu Mükrem – Pazaryerinde; Yusuf oğlu Mehmet – Pazaryerinde. Bak: **Salnamelerde Kayseri**, s. 276.
- ¹⁸ **A.g.e.**, s. 138-9.
- ¹⁹ Demet, bağ paket.
- ²⁰ **A.g.e.**, s. 232. Örneğin 1907-1908 yıllarında Kayseri’de 3.000’i diğer mahallerden gelmiş olmak üzere toplam 20.000 inek derisi söz konusu olmuştur. Bunun 14.000’i harice sevk olunmuş, 6.000’i ise mahallî ihtiyaçlara ayrılmıştır. Yine 15.000’i çevreden, 55.000’i de şehirden elde edilmiş olmak üzere toplam 70.000 koyun ve keçi derisi mevcut olmuştur. Bunun 35.000 adedi Kayseri’de sarf olunmuş, 35.000 adedi harice sevk edilmiştir. Aynı yıllar itibariyle kasap esnafının kestiği hayvan sayısı ise koyun, keçi, inekten oluşmak üzere 57.000 adedi bulmuştur.
- ²¹ Kayseri’de deri ticareti ile meşgul olan isimlerden bazılarını ise Çadırcızade Bekir; Çadırcızade Hüseyin; Hacı İsmailzade Küçük İbrahim; Göncüzade Recep; Molla İbadzade Hacı Ömer adlı şahıslar teşkil etmişlerdir. Bak: **A.g.e.**, s. 266.
- ²² **BOA; C.İ.:** 1259. 17 Rebiulevvel 227.
- ²³ **BOA; C.İ.:** 395. 3 Şaban 207; **BOA; C.İ.:** 318. **BOA; C.İ.:** 4489. Safer 217.

- 24 **BOA; C.İ.:** 406. 21 Muharrem 1265.
25 **BOA; C.İ.:** 441. 19 Safer 216.
26 **BOA; C.İ.:** 1003. 7 Safer 234.
27 **BOA; C.İ.:** 441. 19 Safer 216.
28 **BOA; C.İ.:** 406. 21 Muharrem 1265.
29 **BOA; C.İ.:** 441. 19 Safer 216.
30 **BOA; C.İ.:** 206. 23 Şaban 215.
31 **Aynı vesika; BOA; C.İ.:** 99. Rebiulevvel 216.
32 **BOA; C.İ.:** 206. 23 Şaban 215.
33 **BOA; C.İ.:** 441. 19 Safer 216.
34 **BOA; C.İ.:** 99. Rebiulevvel 216.
35 **BOA; C.İ.:** 1259. 17 Rebiulevvel 227.
36 **BOA; C.İ.:** 395. 3 Şaban 207; **BOA; C.İ.:** 318.
37 **BOA; C.İ.:** 1259. 17 Rebiulevvel 227.
38 **BOA; C.İ.:** 198. Cemaziyelahir 210; **BOA; C.İ.:** 89. Rebiulevvel 216.
39 **Aynı vesika.**
40 **BOA; C.İ.:** 395. 3 Şaban 207; **BOA; C.İ.:** 318.
41 **BOA; C.İ.:** 99. Rebiulevvel 216.
42 **BOA; C.İ.:** 1259. 17 Rebiulevvel 227.
43 **Aynı vesika; BOA; C.İ.:** 1003. 7 Safer 234; **BOA; C.İ.:** 206. 23 Şaban 215.
44 **BOA; C.İ.:** 99. Rebiulevvel 216.
45 **BOA; Cevdet Zaptiye (Kısaca: C:Z.):** 4489. Safer 217.
46 **BOA; C.İ.:** 206. 11 Şaban 215.
47 **BOA; C.İ.:** 99. Rebiulevvel 216.
48 **BOA; Mektubi Kalemi:** 28. 09. 04.1264.
49 **BOA; C.İ.:** 441. 19 Safer 216.
50 **A.g.e., s. 195.**
51 **BOA; C.İ.:** 206. 5 Şaban 215.
52 **BOA; C.İ.:** 99. Rebiulevvel 216.
53 **BOA; C.İ.:** 1259; **BOA; C.İ.:** 1003. 7 Safer 234
54 **BOA; C.İ.:** 89. Rebiulevvel 216.
55 **Aynı vesika; BOA; C.İ.:** 1259; **BOA; C.İ.:** 206. 5 Şaban 215.
56 **BOA; C.İ.:** 198. 26 Şaban 216.
57 **BOA, C:Z.:** 4489. Safer 217.
58 **BOA; C.İ.:** 206. 11 Şaban 215.
59 **BOA; C.İ.:** 701. 9 Safer 215.
60 **BOA; C.İ.:** 99. Rebiulevvel 216.
61 **A.g.e., s. 246.**